

Сава Андрій, Довгань Ольга. Концептуальні підходи до формування моделі збалансованого розвитку сільських територій. *Економічний дискурс*. 2019. Випуск 2. С. 40-53.
DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2019-2-4>

УДК 338.43:332.14
JEL Classification O18

Сава Андрій

д.е.н., с.н.с., заступник директора з наукової роботи
Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція
Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН
м. Тернопіль, Україна

E-mail: andriy_sava@ukr.net

Довгань Ольга

молодший науковий співробітник науково-технологічного відділу аграрної економіки,
інформаційно-аналітичної роботи, маркетингу і трансферу інновацій
Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція
Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН
м. Тернопіль, Україна

E-mail: dovhanom@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Анотація

Вступ. Становлення сільських територій на всіх рівнях управління вимагає більш повного розкриття галузево-економічних, інноваційно-технологічних, соціальних та екологічних особливостей їх розвитку. Одним із викликів для досягнення поставлених цілей є функціонування сільських територій в умовах впровадження механізму децентралізації владних повноважень. Їх функціональність чітко залежить від ієрархії управління на національному, регіональному, районному та базовому рівнях, а також визначення послідовних заходів як цілісної системи.

Методи. Для досягнення поставленої мети використано діалектичний метод пізнання дії економічних законів, системний підхід до вивчення економічних явищ, а також ряд інших методів: теоретичного узагальнення, системного аналізу і синтезу; логіко-історичного методу; інституціонального підходу; абстрагування та формалізації. Методологічною основою дослідження слугували теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних вчених з питань соціально-економічного розвитку сільських територій, функціонування територіальних громад та механізму управління ними.

Результати. У статті обґрунтовано напрями збалансованого розвитку економічного, соціального та екологічного базису сільських територій в умовах децентралізації управління; запропоновано концептуальну модель збалансованого розвитку сільських територій та її системи регулювання на принципах людноцентризму. Визначено також перелік заходів і важелів організаційно-економічного механізму функціонування сільських територій в умовах збалансованого розвитку.

Перспективи. Перспективними напрямками подальшого дослідження є вивчення методологічних, організаційно-економічних засад і принципів формування пріоритетних напрямів соціально-економічного функціонування територіальних громад та реалізації стратегії збалансованого розвитку сільських територій в умовах дерегуляції управління.

Ключові слова: концепція, модель, управління, збалансований розвиток, сільська територія, територіальна громада.

Вступ.

Становлення сільських територій на всіх рівнях управління вимагає більш повного розкриття галузево-економічних, інноваційно-технологічних, соціальних та екологічних особливостей їх розвитку. Одним із викликів для досягнення поставлених цілей є функціонування сільських територій в умовах впровадження механізму децентралізації владних повноважень за принципом «згори-донизу».

Визначені питання можна вирішити лише за умови формування ефективної моделі управління розвитком сільських територій в межах визначених законодавством України суб'єктів управління та їхніх повноважень. Їх функціональність чітко залежить від ієрархії управління на національному, регіональному, районному та базовому рівнях, а також визначення послідовних заходів як цілісної системи.

На основі необхідно запровадити удосконалений концептуальний підхід, наукова гіпотеза якого полягає у виділенні людини як носія взаємозалежних і комплексних властивостей природного, соціального та економічного середовищ її життєдіяльності. Це трансформується в модель інституціонального середовища, що створює передумови для ефективної системи управління розвитком сільських територій на різних рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням теоретико-методологічного та організаційно-практичного забезпечення функціонування сільських територій, обґрунтування управління їхнім соціально-економічним розвитком в умовах забезпечення збалансованості потреб територіальних громад присвячені ряд наукових досліджень і праць. Зокрема, вченими-економістами, які займалися цією проблематикою, є І.Ф. Баланюк [1], В.А. Барановський [2], О.М. Бородіна, О.Г. Булавка [3, 19], І.В. Гончаренко [11], В.С. Дієсперов, М.І. Долішній, В.Д. Залізко, А. В. Ключник [15], А.В. Лісовий, Ю.О. Лупенко [9, 12, 19], М.Й. Малік [10, 19], В.Я. Месель-Веселяк, О.М. Могильний [12], Г.Л. Монастирський, М.К. Орлатий [12], Т.О. Осташко, О.І. Павлов [13], В.А. Поповкін, І.В. Прокопа [14], В.А. Пулім, В.П. Рябоконт, П.Т. Саблук, М.Г. Саєнко, О.П. Славкова [18], М.В. Смушак, М.П. Талавиря, В.А. Ткачук, В.К. Терещенко, М.М. Федоров, О.В. Шибаніна, О.Г. Шпикуляк, В.В. Юрчишин, С.О. Юшин та ін.

Разом із тим, незважаючи на суттєві напрацювання в означеному напрямі, існує необхідність поглибленого дослідження нових концептуальних підходів до формування управлінської системи функціонування сільських територій в умовах інституціональних трансформацій і регулювання збалансованого розвитку в територіальних громадах. Вирішення цих наукових проблем й обумовило необхідність проведення даного дослідження.

Мета.

Метою дослідження є дослідити теоретичні та організаційно-практичні засади територіального розвитку сільської місцевості та обґрунтувати формування концептуальних підходів до моделі збалансованого розвитку сільських територій з врахуванням особливостей регулювання соціально-економічних процесів на різних рівнях їх функціонування.

Методологія дослідження.

Для досягнення поставленої мети використано діалектичний метод пізнання дії економічних законів, системний підхід до вивчення економічних явищ, а також ряд інших методів: теоретичного узагальнення, системного аналізу і синтезу (для комплексної характеристики збалансованого розвитку сільських територій); логіко-історичного методу (для вивчення базових концепцій і теорій розвитку сільських територій); інституціонального підходу (для з'ясування передумов, напрямів і перспектив інституціоналізації розвитку сільських територій); абстрагування та формалізації (для обґрунтування детермінантів концепції збалансованого розвитку сільських територій). Методологічною основою дослідження слугували теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних

вчених з питань соціально-економічного розвитку сільських територій, функціонування територіальних громад та механізму управління ними.

Результати.

Розроблення і реалізація ефективної політики розвитку сільських територій розглядається як одна із стратегічних цілей України. Наявні диспропорції у їх функціонуванні і сповільнений процес становлення суспільства не дозволили сформувати комплексні системи регулювання розвитку сільських територій. В результаті сьогодні залишається не вирішеним цілий ряд проблем, таких як спад виробничих систем, зниження якості життя сільського населення, руйнування соціальної, транспортної інфраструктури тощо.

Очевидно, що в кожному з суб'єктів управління різного рівня необхідна модифікація існуючого організаційно-економічного механізму, яка дозволить не тільки розв'язати вищезазначені проблеми, а й ефективніше використовувати потенціал сільських територій, і зрештою підвищить конкурентоспроможність окремих регіонів та країни загалом.

Виявлення сучасних тенденцій стану і функціонування сільських територій показало істотне розширення комплексу чинників (тобто не лише аграрних), умов, показників, індикаторів та критеріїв, що впливають на їх розвиток.

Проведена оцінка розвитку сільських територій за економічним, соціальним та екологічним блоками дозволила зробити висновок, що в стратегічній моделі розвитку сільських територій існує спрощена модель взаємодії трьох чинників (економіка-соціум-екологія), що відповідає загальним тенденціям та умовам розвитку. На підставі проведеного дослідження була розроблена і запропонована багатofакторна модель розвитку сільських територій (рис. 1).

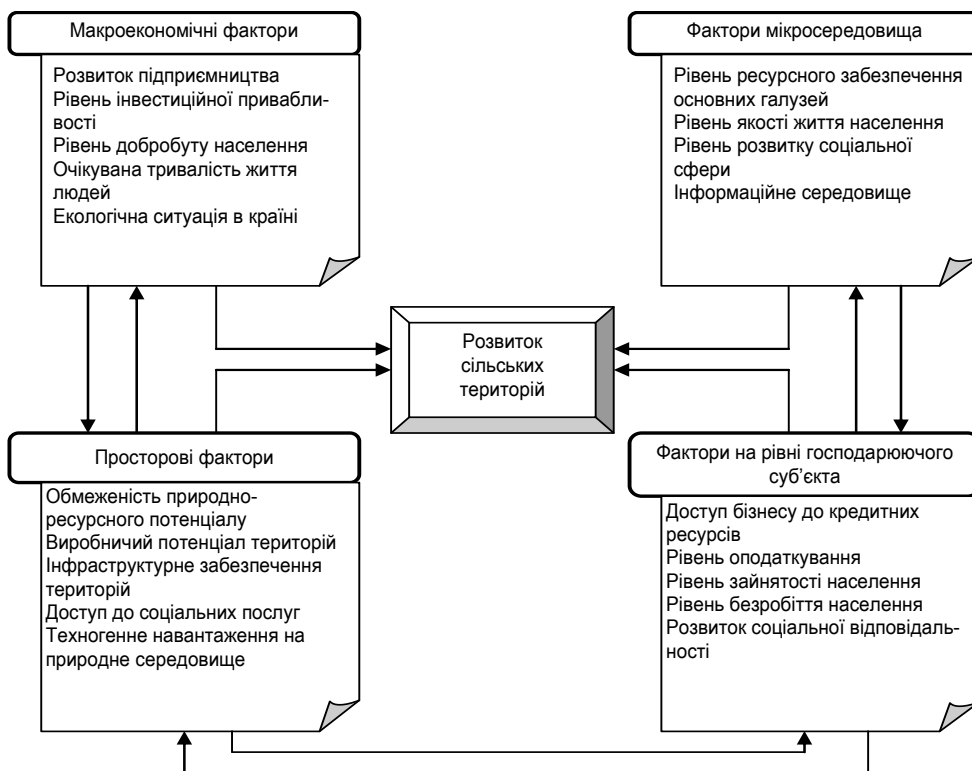

Рис. 1. Багатofакторна модель розвитку сільських територій

Джерело: [17].

Необхідність включення вказаних факторів у практику стратегічного управління сільськими територіями обумовлена тим, що невдачі й проблеми реалізації попередніх програмних документів спричинені невідповідністю існуючої структури вимогам і завданням концепції збалансованого розвитку, слабкою координованістю дій суб'єктів управління з реалізації стратегії на окремих територіях (особливо в частині узгодження цілей розвитку за економічними, соціальними та екологічними показниками).

Разом з тим, ефективне управління розвитку сільських територій неможливе без урахування комплексу чинників, що всесторонньо відображають цілі й завдання, які дозволяють перевірити ступінь досягнення цілей, оцінити якість як окремих дій і заходів, так і всієї системи загалом. При цьому слід враховувати інституціональні чинники, які варто відобразити під час формування моделі та концепції розвитку сільських територій.

За висновками академіка НААН Ю. О. Лупенка, наразі в Україні сформувалися п'ять основних моделей розвитку сільських територій: галузева, перерозподільча, територіальна, селоцентристська та змішана [9]:

1. *Галузева, або міжгалузева модель*, базується на ототожненні сільського розвитку із загальною модернізацією сільського господарства та агропродовольчого комплексу з урахуванням диверсифікації економічної діяльності на селі.

2. *Перерозподільча модель* пов'язує сільський розвиток зі зменшенням відмінностей між найвідсталішими сільськими регіонами та іншими секторами економіки.

3. *Територіальна (або кластерна) модель* передбачає локальне формування економічно активних територіальних громад чи територій на основі інтеграції усіх компонентів сільського розвитку, включаючи різні галузі.

4. *Селоцентристська, або селозберігаюча модель*, передбачає пріоритетне задоволення інтересів та збереження традицій сільського населення, характерних інституційних особливостей сільських територій.

5. *Змішана модель* ґрунтується на використанні окремих компонентів різних моделей, переважно галузевої і територіальної.

За словами науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки», у світі складно знайти однозначну модель – як правило, використовують комбіновані. Тому в Україні також не варто зосереджуватися лише на якійсь одній моделі. Зокрема, в Європі рухалися за трьома основними концепціями [9].

Передусім, це виробнича концепція або *концепція розвитку сектора економіки*. Для неї розвиток сільських територій ототожнюється із загальною модернізацією сільського господарства та агропродовольчого виробництва. Так звана *концепція зближення* пов'язує розвиток сільських територій виключно зі зменшенням відмінностей між найбільш відсталіми сільськими регіонами й іншими галузями економіки. Ще одна *концепція – використання можливостей території*. Йдеться про розвиток сільських районів загалом, із використанням усіх наявних ресурсів. Причому в більшості країн поєднуються галузева та територіальна моделі.

Розвиток сільських територій, на погляд С. В. Іванова, має ґрунтуватися на основі *концепції соціальної держави*, що, за визначенням, означає справедливий перерозподіл доходів між різними верствами і групами населення; створення відповідних умов для розвитку особистості; реалізація права на змістовну працю для кожної працездатної людини; високий рівень матеріального добробуту й задоволення духовних потреб; захист громадян від негативних аспектів механізму ринкової економіки; забезпечення економічної, соціальної та політичної стабільності суспільства [5, с. 419; 6].

Як зазначає академік НАН України В. М. Гесць, глобальні виклики сучасності довгострокового характеру (виснаженість навколишнього середовища та його ресурсів, нові види хвороб, глобальне потепління, конфлікти за ресурси й ряд інших) можуть виявитися нерозв'язаними у процесі економічного зростання колишніх моделей розвитку. Відповіддю на негативний сценарій розвитку подій може стати політика відтворення економічної та соціальної життєдіяльності на основі

загальної гуманізації виховання та освіти, яка сприятиме формуванню в наступному поколінні «критичної маси» людей, здатних і в індивідуальних, і в колективних засадах суспільного і державного устрою раціоналізувати свою поведінку (в тому числі й у взаємодії з навколишнім середовищем) [4].

Український уряд запланував реалізацію власної концепції розвитку сільських територій з поєднанням галузевої та територіальної моделі, дія якої триватиме до 2025 року [7; 8]. Йдеться про виділення «аграрного» акценту в її змісті та нарешті виокремлення окремим об'єктом регулювання поняття «сільські території».

Перший аргумент впливає із доручення Кабінету Міністрів України «аграрному» відомству (відтепер у складі Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства) розробити план заходів із реалізації Концепції, тобто воно стає координатором цього процесу. Одним із головних пріоритетів документу є механізм підготовки аграрного та сільського секторів держави до функціонування в умовах зони вільної торгівлі з ЄС. Це свідчить про деяку обмеженість вектора спрямованості стратегічного документу розвитку сільських територій.

Водночас цілі та завдання Концепції вказують на існування другого аргументу – територіальної спрямованості підходу. Як свідчить зміст документу, його метою є створення необхідних організаційних, правових та фінансових передумов для сільського розвитку, що передбачає розвиток несільськогосподарської діяльності, підвищення рівня якості життя сільського населення, охорону навколишнього середовища, збереження сільського населення та розширення управлінських можливостей територіальних громад.

Таким чином, проектна характеристика Концепції розвитку сільських територій свідчить про використання положень не лише двох моделей, а усіх можливих варіантів вирішення комплексної проблеми збалансованого розвитку сільських територій.

Більшість завдань уряду стосовно сільських територій орієнтовані на довгострокові результати, тому назріла необхідність об'єднати зусилля в галузі сталого розвитку сільських територій України усіх суб'єктів управління: конкретних державних установ, місцевих органів влади та самоврядування і місцевих територіальних громад, а також міжнародних організацій і фондів сприяння розвитку.

Для реалізації такої мети урядом обрано певний варіант сценарію розвитку сільських територій, який полягає у створенні умов для раціонального формування конкурентоспроможного багатогалузевого і багатоукладного сільського господарства; диверсифікації сільської економіки; сприятливого середовища проживання на основі нарощування людського і соціального капіталу та розвитку партнерства держави і бізнесу.

У цьому можна визначити ще одну надзвичайно важливу особливість Концепції – кінцевою точкою досягнення мети є людина, яка уособлює собою представника природної, соціальної та економічної сфер, а також засновника і учасника інституціонального середовища. Таким чином, можна стверджувати про необхідність виділення у теорії дослідження розвитку сільських територій **концепції людиноцентризму** як запоруки гармонійного досягнення збалансованих цілей сталого розвитку (рис. 2).

Цієї ж думки дотримується академік НААН М. Й. Малік, який вважає, що в центрі проблеми виходу села з кризи повинна стояти «людина села» з усіма її проблемами. Найважливішим аспектом залишається підвищення життєвих стандартів, що включають як підвищення рівня доходів на селі, так і поліпшення культурно-оздоровчих послуг, пристосування сільського стилю життя до сучасних вимог цивілізації [10].

Згідно з запропонованим концептуальним підходом, наукова гіпотеза полягає у виділенні людини як носія взаємозалежних і комплексних властивостей природного, соціального та економічного середовищ її життєдіяльності. Тобто людину необхідно розглядати як біологічний організм, який є невід'ємною частиною соціуму та проявляє свою сутність в економічних відносинах. Кожен із цих проявів функціонування людини формує певні правила поведінки із об'єктами та

суб'єктами природного, соціального та економічного середовищ. Це трансформується у модель інституціонального середовища, що створює передумови для ефективної системи регулювання сільськими територіями на різних рівнях.

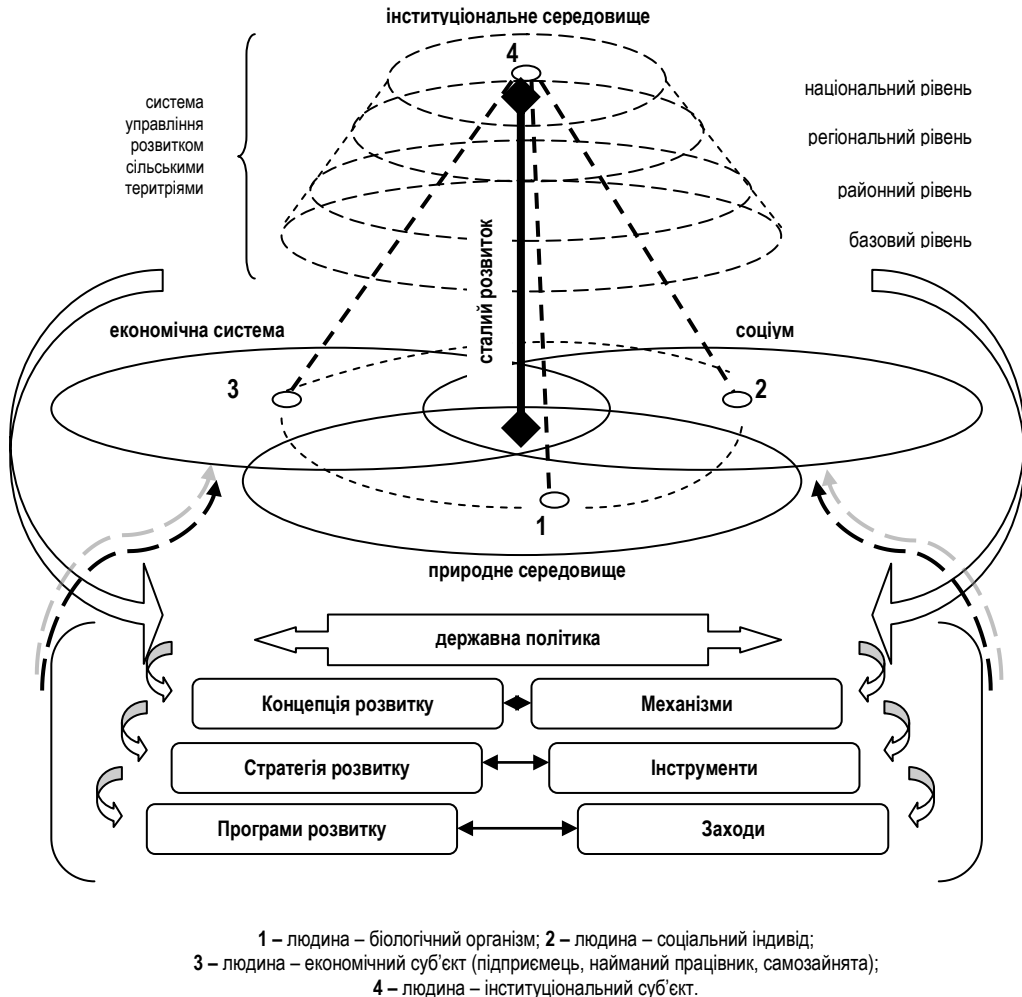

Рис. 2. Концептуальна модель системи управління розвитком сільських територій на основі людиноцентризму

Джерело. Розробка авторів.

Формування концепції розвитку сільських територій на основі людиноцентризму має базуватися на певних принципах, які ми розділили залежно від системи регулювання, політики та механізмів реалізації стратегії розвитку сільських територій.

Серед принципів системи управління розвитком сільських територій необхідно насамперед виділити такі:

1. Комплексність. Будь-яка сільська територія повинна розглядатися з позицій збалансованого розвитку та можливості підвищення рівня кожної його складової.
2. Відкритість. Управлінські заходи та програмні документи з розвитку сільських територій не

можуть розроблятися, затверджуватися й реалізовуватися без участі сільського населення.

3. Широка участь громадськості. Управлінські дії щодо забезпечення розвитку сільських територій повинні орієнтуватися на використання знань, досвіду і потреб сільського населення.

4. Використання інтересів стейкхолдерів (зацікавлених сторін). Досягнення ефективності управління розвитком сільських територій забезпечується завдяки мобілізації можливостей стейкхолдерів

5. Інституалізація рішень. Цей принцип зводиться до того, що відповідальність за процес управління сільськими територіями покладається на місцеві адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Принципи політичної складової концепції розвитку сільських територій:

1. Невід'ємності функції.

2. Просторового управління в системі регулювання.

3. Пріоритетності вирівнювання соціальних індикаторів (передбачає вирівнювання економічного розвитку з метою вирівнювання мінімального стандарту рівня і якості життя сільського населення).

5. Мультиплікативності регулювання (означає, що будь-які регулятивні заходи на регіональному, районному чи базовому рівнях неминуче впливають на сусідні сільські території).

7. Нормативно-правового забезпечення (означає, що управління розвитком сільських територій повинно базуватися на чітких правових нормах інституціонального середовища).

4. Принцип лага (пов'язаний з тим, що результати вирівнювання індикаторів розвитку позначаються не відразу, а із запізненням. Така особливість вимагає особливо ретельно вивіреної політики розвитку сільських територій).

6. Дворівневості суб'єкта управління (управління розвитком сільських територій завжди повинне передбачати координаційні дії суб'єктів різних рівнів).

Із зазначених принципів, які, на нашу думку, мають стати визначальними при формуванні та проведенні державної політики розвитку сільських територій в Україні, впливає наступне: політика повинна мати багатовекторне спрямування, людиноцентристську основу та надійну законодавчу базу.

Важливим аспектом реалізації політики розвитку сільських територій є довгостроковість її спрямування, тобто основною її метою має бути вирішення довгострокових структурних економічних, соціальних та екологічних завдань.

При вирішенні цих питань, як показує практика останніх десятиліть, перевагу будуть мати економічні цілі розвитку сільських територій України. Однак вони поширюватимуться як на соціальну сферу, так і природне середовище. Для цього повинна проводитися політика досягнення максимального ефекту від реалізації економічних цілей на мікро-, мезо- і макрорівнях, збалансована в певній пропорції з реалізацією соціальних і екологічних цілей. Критерієм оптимального співвідношення економічних, соціальних та екологічних цілей має стати максимальний ефект від їх системної реалізації.

До принципів реалізації стратегії розвитку сільських територій можна віднести наступні:

1. Комплексний розвиток сільських територій (узгоджене виконання організаційних, інституціональних, управлінських, економічних, соціальних, суспільно-культурних, природоохоронних і рекреаційних функцій).

2. Узгодженість напрямів розвитку (забезпечення взаємодії напрямів і заходів державної політики регулювання розвитку сільських територій з врахуванням перспективи їх функціонування).

3. Інтерактивне планування (обґрунтування стратегічних цілей і перспективного розвитку на основі вдосконалення адміністративної, територіальної, техніко-технологічної, соціально-трудової та економічної структури сільської території).

4. Ресурсне забезпечення (обґрунтування мобілізації фінансових, матеріально-технічних, соціальних, трудових і гуманітарних ресурсів на різних рівнях регулювання для досягнення

концептуально сформованих завдань розвитку сільської території).

5. Дієвий механізм (розробка вагомих важелів і механізмів (економічних і неекономічних) виконання визначених концепцією основних цільових установок розвитку сільських територій).

6. Вирівнювання диспропорцій (забезпечення очікуваного стану розвитку сільських територій з вирівнюванням міжрегіональних, міжрайонних та міжтериторіальних значень за економічним, соціальним та екологічним блоками).

7. Прогнозування (визначення очікуваного рівня економічних, соціальних та екологічних показників розвитку сільських територій з урахуванням результатів оцінки їх поточного стану).

8. Заінтересованість (передбачає встановлення партнерства між усіма зацікавленими сторонами розвитку сільських територій: державою, громадами, підприємництвом і сільським населенням).

Реалізація принципів соціальних, економічних та екологічних інтересів у розвитку сільських територій ґрунтується на відповідному організаційно-економічному забезпеченні. Формування системи організаційно-економічного забезпечення регулювання розвитку сільських територій передбачає розроблення механізму реалізації концепції і стратегії їх розвитку.

В економічній літературі термін «механізм» визначається як послідовний стан, процеси, що характеризують собою яку-небудь дію або явище [20]. Для забезпечення збалансованого розвитку сільських територій необхідно передбачити розробку механізмів стимулювання і фінансування цих процесів. Загалом механізм стимулювання трактується як сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, що зацікавлюють суб'єктів у здійсненні певних дій з метою задоволення потреб та реалізації інтересів стейкхолдерів. Механізм фінансування є цілісною взаємозв'язаною та взаємодіючою системою рівнів, систем забезпечення, методів, важелів та інструментів розроблення, прийняття та реалізації управлінських рішень з питань функціонування сільських територій.

Складові механізми стимулювання та фінансування повинні бути сформовані таким чином, щоб гармонізувати вплив управлінських дій на економічне, соціальне і природне середовища сільських територій. Зазначені механізми системи регулювання розвитку сільських територій мають функціонувати таким чином, щоб їх складові охоплювали всі рівні адміністративно-територіального управління: національний, регіональний, районний і базовий.

Важливим аспектом організаційно-економічного забезпечення розвитку сільських територій є методичний процес формування системи їх управління, що передбачає виділення таких етапів:

1. Формування ефективної структури управління на національному, регіональному, районному і базовому рівнях.

2. Визначення рівня збалансованості розвитку сільських територій за економічним, соціальним та екологічним блоками дослідження.

3. Перерозподіл наявних ресурсів для підтримки збалансованої траєкторії розвитку сільських територій на основі виявлених диспропорцій в економічній, соціальній та екологічній сферах.

4. Розроблення концепції і стратегії регулювання залежно від визначених оптимальних значень економічної, соціальної та екологічної складових розвитку сільських територій.

5. Формування моделі збалансованого (гармонійного поєднання економічних, соціальних та екологічних результатів) розвитку сільських територій.

6. Розробка механізму стимулювання та фінансування розвитку сільських територій.

За своїм змістом механізм стимулювання та фінансування розвитку сільських територій передбачає розв'язання одночасно економічних, соціальних та екологічних суперечностей та їх узгодження в загальному очікуваному результаті рівня розвитку. У зв'язку із цим необхідно розробити структуру такого механізму стимулювання та фінансування розвитку сільських територій, яка б забезпечувала ефективність регулювання на кожному рівні (рис. 3).

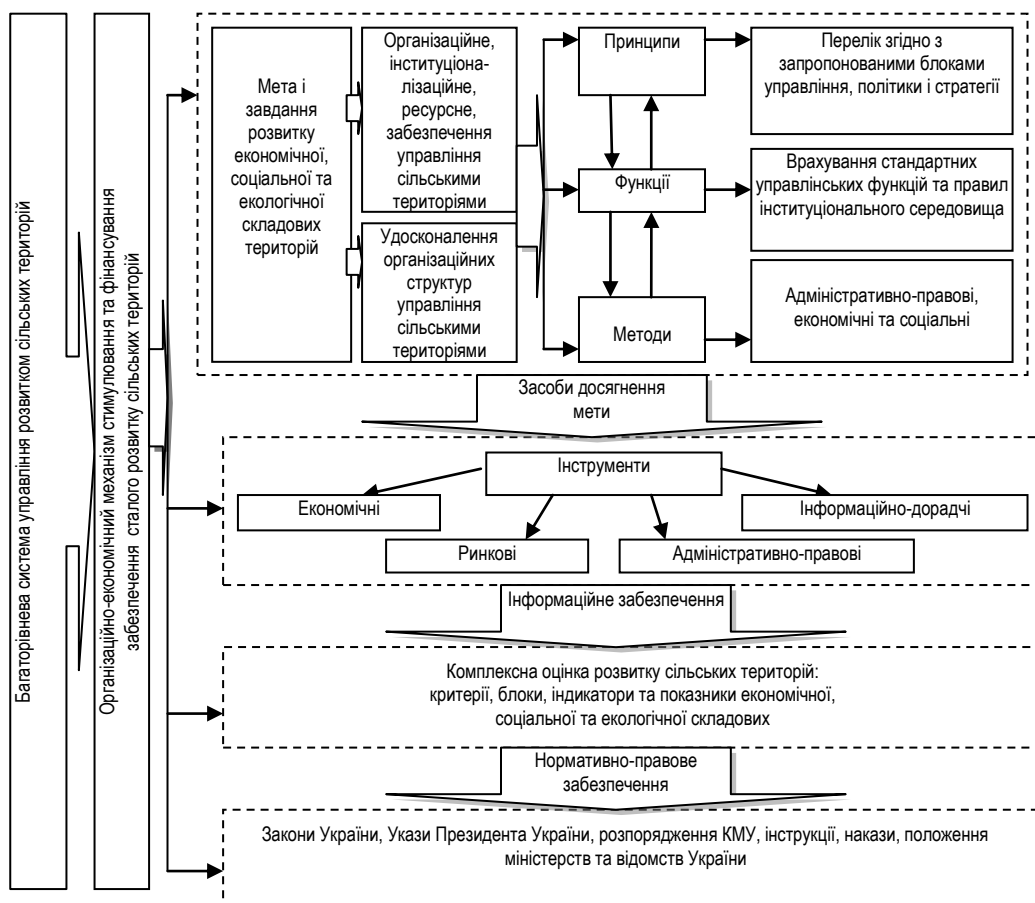

Рис. 3. Структурно-логічна схема організаційно-економічного забезпечення управління розвитком сільських територій

Джерело. Розробка авторів.

У структурі доцільно виділити декілька складових організаційно-економічного забезпечення розвитку сільських територій:

- 1) мета і завдання розвитку економічної, соціальної та екологічної складових територій;
- 2) принципи (згідно з запропонованими блоками управління, політики і стратегії), функції (враховання стандартних управлінських функцій та правил інституціонального середовища), методи (адміністративно-правові, економічні та соціальні методи);
- 3) управлінські рішення з метою забезпечення сталого розвитку сільських територій. Важелі організаційно-економічного забезпечення регулювання розвитку сільських територій доцільно групувати за складовими підсистемами (табл. 1).

Метою організаційно-економічного забезпечення управління розвитком сільських територій є створення інституціональних, правових, економічних та соціальних умов діяльності людини як носія властивостей трьох середовищ існування, за яких вона стає зацікавленою у реалізації стратегічних пріоритетів збалансованого розвитку сільських територій. Тому для підвищення розвитку сільських територій необхідно створити дієвий та ефективний механізм досягнення та збереження збалансованості економічного зростання, підвищення соціальних стандартів життя населення і

мінімізації негативної дії на природне середовище.

Таблиця 1. Система важелів організаційно-економічного забезпечення управління розвитком сільських територій

Рівень управління	Підсистема економічного розвитку	Підсистема соціального розвитку	Підсистема екологічного розвитку
Національний	Формування державної економічної політики, створення умов для ефективного підприємництва	Інституціональне та ресурсне забезпечення соціальної сфери	Екологічне районування території держави на основі системної оцінки екосистеми
Регіональний	Розробка та реалізація регіональних програм підтримки підприємництва, супровід інвестиційних проектів	Сприяння створенню інфраструктури з надання соціальних послуг населенню	Розробка та реалізація регіональних програм з охорони природного середовища
Районний	Координація дій органів місцевого самоврядування щодо залучення інвестицій та сприяння діяльності бізнесу	Експертно-методичне та фінансове забезпечення діяльності мережі інфраструктурних об'єктів	Організаційне та інформаційне забезпечення функціонування природоохоронних об'єктів
Базовий	Формування проектів з розвитку підприємництва у сільських територіях	Раціоналізація соціальної інфраструктури сільських територій та забезпечення доступності соціальних послуг для населення	Формування екологічно орієнтованої концепції містобудування та землекористування

Джерело. Розробка авторів.

Програмні дії пропонуємо включати до існуючих програм і стратегій, а також до тих, які перебувають на стадії формування. Їх основне призначення – конкретизація цілей та проблем, вирішення яких є необхідним для покращення того чи іншого параметра стану сільських територій.

Нормативно-правові заходи забезпечують правові умови для здійснення цілеспрямованих дій у визначеній сфері. Їх основне завдання – імплементація програмних цілей у межах чинних нормативно-правових актів чи завдяки створенню нових положень. Адміністративні заходи передбачають конкретний перелік умов та механізмів, які зможуть забезпечити реалізацію програмних цілей щодо покращення стану сільських територій. Інформаційні заходи слугують свого роду ланкою, зв'язуючою між програмними, нормативно-правовими та адміністративними цілями, а також усіма зацікавленими сторонами в межах сільських територій.

Для повноцінного запровадження запропонованих заходів необхідно здійснити ряд дій за межами наукового дослідження, зокрема: суспільне обговорення пропозицій, визначення ступеня фінансового та адміністративного забезпечення їх впровадження, узгодження пропозицій стосовно сільських територій із іншими сферами суспільного життя тощо.

Таким чином, дані свідчать, що основними стримувальними чинниками розвитку сільських територій є негативні демографічні тенденції, низький рівень освіченості населення та забрудненість природного середовища. Відповідно до цього, існує доцільність розробки новітньої концепції регулювання та комплексної стратегії розвитку сільських територій, яка б дозволяла зменшувати негативний вплив на середовище життєдіяльності людини і використовувати сильні сторони кожної із складових розвитку.

Одним із способів дослідження найістотніших причинно-наслідкових взаємозв'язків між факторами й наслідками у досліджуваній ситуації або проблемі є визначення чіткого зв'язку між результативною і факторною ознаками. У нашому випадку набір факторних ознак включає велику кількість параметрів, які на практиці є взаємодоповнюваними, або, навпаки, взаємовиключеними. Це зумовлює необхідність складних математичних розрахунків для визначення зв'язків впливу, які

будуть доволі умовними в обчисленнях та не піддаватимуться логіці економічних знань і процесів. Ускладнює ситуацію й те, що розвиток сільських територій залежить від трьох основних складових: економічної, соціальної та екологічної, напрями розвитку яких можуть бути різновекторними.

Для вирішення заданої проблеми можна застосувати графічний спосіб (діаграму Ісикави) оцінки та відображення зв'язків великої кількості факторів на одну результативну ознаку, що визначатиме передумови впливу інституціонального середовища на збалансований розвиток сільських територій.

Діаграма названа на честь одного з найвизначніших японських теоретиків менеджменту професора Каору Ісикави (ромадзи Каору Ishikawa, який запропонував її в 1952 році), як доповнення до існуючих методик логічного аналізу.

Така діаграма дозволяє виявити ключові взаємозв'язки між різними факторами й більш точно зрозуміти досліджуваний процес. Діаграма сприяє визначенню головних факторів, що чинять найзначніший вплив на розвиток розглянутої проблеми, а також запобіганню або усуненню дії даних факторів.

На прикладі досліджуваного об'єкта ми спробували побудувати діаграму причино-наслідкових зв'язків факторів на збалансований розвиток сільських територій України (рис. 4).

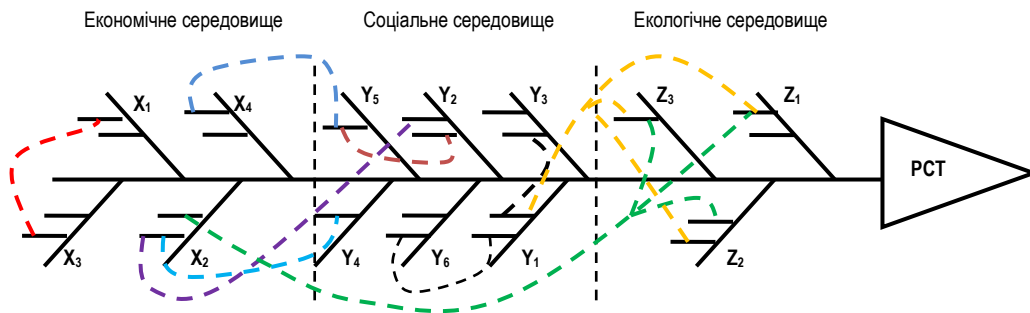

Рис. 4. Діаграма причино-наслідкових зв'язків факторів збалансованого розвитку сільських територій

Примітка. розроблено авторами за методом Ісикави.

РСТ – розвиток сільських територій (за значенням інтегрального індексу); **X₃** – позначення індикаторів кожного середовища за визначеною пріоритетністю вирішення проблем; - - - – позначення типових (можливих) зв'язків між окремими показниками.

У ній ми передбачили, що загальним (тобто єдиним) результатом вирішення проблеми є розвиток сільських територій, збалансований за економічною, соціальною та екологічною складовими. Як наслідок, на нього впливатимуть три блоки факторів.

Як свідчить діаграма, загальний результат формується завдяки впливу усіх факторів через систему зв'язків у власному середовищі, так і на інші показники суміжних середовищ, і навпаки. Це потребує, у свою чергу, розробки адекватного механізму організаційно-економічного забезпечення регулювання розвитку сільських територій.

Формування такої системи передбачає використання взаємозв'язаних та взаємоузгоджених економічних, соціальних та екологічних індикаторів і показників, що використовуються під час розроблення механізму стимулювання та фінансування розвитку сільських територій. Доведено, що ці показники необхідні для вирішення завдань узгодження державних та регіональних цільових програм із прогностичними показниками функціонування сільських територій.

За рахунок використання взаємоузгоджених показників відбувається інтеграція завдань суб'єктів управління в загальну систему цілей розвитку сільських територій за економічною, соціальною та екологічною складовими. Взаємозв'язані показники стимулюють зменшення

негативного впливу факторних ознак на результативні показники та формують прогнозний стан рівня розвитку сільських територій.

Висновки і перспективи.

Таким чином, необхідними умовами збалансованого розвитку сільських територій в Україні за концепцією людиноцентризму є: створення сприятливих умов для формування ефективної економіки; підвищення рівня соціальних стандартів життя населення; забезпечення раціонального використання природних ресурсів, а також формування спроможних територіальних громад.

Сформовані концептуальні підходи до моделі розвитку сільських територій на основі принципів людиноцентризму як запоруки гармонійного досягнення збалансованих цілей дозволяють виокремити сільські території в самостійний об'єкт управління, виділити людину як носія властивостей природного, соціального, економічного та інституціонального середовищ і сформувати структурно-логічну схему організаційно-економічного забезпечення збалансованого розвитку сільських територій на різних рівнях управління.

Список використаних джерел

1. Баланюк І.Ф., Довгань О.М. Соціально-економічні передумови становлення сільських територій України: сучасний вимір та перспективи розвитку. *Економічний дискурс*. 2018. Вип. 3. С. 7–14.
2. Барановський В. А. Стратегічні аспекти та пріоритети сталого (збалансованого, гармонійного) розвитку. *Територія. Сталій розвиток*. Київ, 2004. № 2. С. 24-31.
3. Булавка О. Г. Теоретико-методичні та організаційні основи розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 104-110.
4. Геець В. М. Яке майбутнє у соціальної держави? *Економіка України*. 2013. №7 (620). С. 4-20.
5. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Видавничий центр «Академія», 2001. 848 с.
6. Іванов С. В., Рогоза М. Є., Перебийніс В. І. Концепція соціальної держави як теоретична база розвитку сільських територій. *Економічний вісник Донбасу*. 2016. № 1(43). С. 51-55.
7. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (дата звернення: 01.05.2019).
8. Концепція розвитку сільських територій, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995-р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80> (дата звернення: 01.05.2019).
9. Лупенко Юрій. Щороку з мапи країни зникає близько 20 сільських населених пунктів. URL: <https://agropolit.com/interview/309-yuriy-lupenko-schoroku-z-mapi-krayini-znikaye-blizko-20-silskih-naselenih-punktiv>. (дата звернення: 01.05.2019).
10. Малік М.І. До питання сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 51–55.
11. Мороз Т. О., Гончаренко І. В. Визначення підходів до трактування сутності економічного механізму сталого розвитку сільських територій. *Сталій розвиток економіки*. 2012. № 4. С. 146-148.
12. Орлатий М., Лупенко Ю., Могильний О. Розвиток сільських територій України. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України* / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. Київ, 2006. Вип. 1. С. 214-224.
13. Павлов О. І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління: монографія. Одеса: Астропринт, 2006. 360 с.
14. Прокопа І. В. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку. *Економіка України*. 2007. № 6. С. 50-59.
15. Розвиток сільських територій в контексті міжнародного співробітництва: монографія / А. В. Ключник, І. О. Іртищева, І. І. Червен, О. В. Шибаніна та ін. Миколаїв: Дизайн та поліграфія, 2013. 336 с.
16. Сава А. П. Обґрунтування вибору концепції розвитку сільських територій. *Трансформаційні перетворення в аграрній сфері України за вченням академіка І.І. Лукінова та їх втілення в сучасні умови господарювання*: зб. наук. праць за матеріалами теорет. семінару 15 грудня 2016 р. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2017. С. 70-75.
17. Сава А. П. Регулювання розвитку сільських територій: монографія. Тернопіль: Крок, 2018. 367 с.
18. Славкова О.П., Соколов М.О. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та сталій розвиток сільських територій. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. №5 (67). С.40-44.

19. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року / [Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Булавка О.Г. та ін.]; за ред. Ю.О. Лупенка та О.Г. Булавки. - К: ННЦ ІАЕ, 2013. - 74 с.
20. Щепкин А. В. Внутрифирменное управление (модели и механизмы). Москва: ИГУ РАН, 2001. 80 с.

Статтю отримано: 05.05.2019 / Рецензування 10.06.2019 / Прийнято до друку: 20.06.2019

Andriy Sava

Dr.Sc. (in Economics), Senior Research Fellow
Ternopil state agricultural experimental station
of Institute of feed research and agriculture of Podillya of NAAS
Ternopil, Ukraine

E-mail: andriy_sava@ukr.net

Olha Dovgan

Junior Research Fellow of the Scientific and Technological
Department of Agricultural Economics, Information-Analytical,
Marketing and Innovation Transfer
Ternopil state agricultural experimental station
of Institute of feed research and agriculture of Podillya of NAAS
Ternopil, Ukraine

E-mail: dovhanom@gmail.com

CONCEPTUAL APPROACHES TO FORMING A MODEL OF SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT

Abstract

Introduction. The establishment of rural territories at all levels of government requires a fuller disclosure of the sectoral and economic, innovation and technological, social and environmental features of their development. One of the challenges to achieving these goals is the functioning of rural territories in the context of the implementation of the decentralization mechanism of power. Their functionality clearly depends on the hierarchy of governance at national, regional, district and base levels, and the definition of consistent actions as a coherent system.

Methods. The following methods are used to achieve this goal, a dialectical method of knowledge of the effects of economic laws, a systematic approach to the study of economic phenomena, as well as a number of other methods were used: theoretical generalization, system analysis and synthesis; logical-historical method; institutional approach; abstraction and formalization. The methodological basis of the study was the theoretical development of domestic and foreign scientists on the social and economic development of rural territories, the functioning of territorial communities and the mechanism of their management.

Results. The directions of balanced development of economic, social and ecological basis of rural territories under conditions of decentralization of management are substantiated in the article. The conceptual model of balanced development of rural territories and its system of regulation based on the principles of human-centrism is proposed. The list of measures and levers of organizational and economic mechanism of functioning of rural territories in conditions of balanced development is also determined.

Discussion. Prospective directions of further research are the study of methodological, organizational and economic principles and principles of formation of priority directions of social and economic functioning of territorial communities and implementation of the strategy of balanced development of rural territories in conditions of deregulation of management.

Keywords: concept, model management, sustainable development, rural areas, territorial community.

References

1. Balaniuk, I.F., & Dovhan, O.M. (2018). Sotsialno-ekonomichni peredumovy stanovlennia silskykh terytorii Ukrainy: suchasnyi vymir ta perspektyvy rozvytku [Social and economic prerequisites for the development of rural areas of Ukraine: modern dimension and development prospects]. *Ekonomichnyi dyskurs* [The economic discourse], 3, 7–14.
2. Baranovskiy, V.A. (2004). Stratehichni aspekty ta priorytety staloho (zbalansovanoho, harmoniinoho) rozvytku [Strategic Aspects and Priorities for Sustainable (Balanced, Harmonious) Development]. *Terytorii. Stalyi rozvytok* [The territory. Sustainable development], 2, 24–31.

3. Bulavka, O.H. (2016). Teoretyko-metodychni ta orhanizatsiini osnovy rozvytku silskykh terytorii [Theoretical methodological and organizational basis for the development of rural areas]. *Ekonomika APK* [The Economy of Agro-Industrial Complex], 6, 104-110.
4. Heiets, V.M. (2013). Yake maibutnie u sotsialnoi derzhavy? [Which future will a social state have?]. *Ekonomika Ukrainy* [Economy of Ukraine], 7 (620), 4-20.
5. Mochernyi, S.V. et al. (Eds.) (2001). *Ekonomichna entsyklopediia: U trokh tomakh. T. 2* [Economic Encyclopedia: In three volumes. Vol. 2], Kyiv : Vydavnychiy tsentr "Akademija".
6. Ivanov, S.V., Rohoza, M.Ye., & Perebyinis, V.I. (2016). Kontsepsiia sotsialnoi derzhavy yak teoretychna baza rozvytku silskykh terytorii [Concept of Social State as Theoretical Framework of Rural Areas Development]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu* [The Economic bulletin of Donbass], 1(43), 51-55.
7. Kontsepsiia reformuvannya mistsevoho samovriaduvannya ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini, skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1 kvitnia 2014 r. *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>
8. Kontsepsiia rozvytku silskykh terytorii, skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 veresnia 2015 r. № 995-r. *zakon0.rada.gov.ua*. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80>.
9. Lupenko, Yurii (2017). Shchoroku z mapy krainy znykaie blyzko 20 silskykh naselenykh punktiv [About 20 rural settlements disappear from the map of the country every year]. *agropolit.com*. Retrieved from: <https://agropolit.com/interview/309-yuriy-lupenko-schoroku-z-mapi-krayini-znikaye-blizko-20-silskih-naselenih-punktiv>.
10. Malik, M.Y. (2008). Do pytannia staloho rozvytku silskykh terytorii [On the issue of sustainable rural development]. *Ekonomika APK* [The Economy of Agro-Industrial Complex], 5, 51–55.
11. Moroz, T.O., & Honcharenko, I.V. (2012). Vyznachennia pidkhodiv do traktuvannya sutnosti ekonomichnoho mekhanizmu staloho rozvytku silskykh terytorii [Definition of approaches to the interpretation of the essence of the economic mechanism of sustainable development of rural territories]. *Stalyi rozvytok ekonomiky* [Sustainable development of economy], 4, 146-148.
12. Orlaty, M., Lupenko, Yu., & Mohylnyi, O. (2006). Rozvytok silskykh terytorii Ukrainy [Development of rural areas of Ukraine]. *Zbimyky naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy* [Collection of scientific papers of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine], 1, 214-224.
13. Pavlov, O.I. (2006). *Silski terytorii Ukrainy: istorychna transformatsiia paradyhmy upravlinnia* [Rural territories of Ukraine: historical transformation of the management paradigm], monograph, Odesa : Astroprint.
14. Prokopa, I.V. (2007). Silski terytorii Ukrainy: doslidzhennia i rehuliuвання rozvytku [Rural territories of Ukraine: research and development regulation]. *Ekonomika Ukrainy* [Economy of Ukraine], 6, 50-59. [in Ukrainian]
15. Kliuchnyk, A.V., Irtyshcheva, I.O., Cherven, I.I., Shebanina, O.V. et al. (2013). *Rozvytok silskykh terytorii v konteksti mizhnarodnoho spivrobitnytstva* [Rural territories development in the context of international cooperation], monograph, Mykolaiv : Dyzain ta polihrafiia.
16. Sava, A.P. (2017). Obgruntuvannya vyboru kontsepsii rozvytku silskykh terytorii [Justification of the choice of the concept of rural territories development]. *Transformatsiini peretvorennia v ahramnii sferi Ukrainy za vcheniam akademika I.I. Lukinova ta yikh vtilennia v suchasni umovy hospodariuvannya: zb. nauk. prats za materialamy teoret. seminaru 15 hrudnia 2016 r.*, 70-75. Kyiv : NNTs "IAE".
17. Sava, A.P. (2018). *Rehuliuвання rozvytku silskykh terytorii* [Regulation of development of rural territories], monograph, Ternopil : Krok.
18. Slavkova, O.P., & Sokolov, M.O. (2018). Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti silskohospodarskykh pidpriemstv ta stalyi rozvytok silskykh terytorii [Increasing of the competitiveness of agricultural enterprises and sustainable development of rural territories] *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi* [Problems systematic approach in economics], 5 (67), 40-44.
19. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Bulavka, O.H. et al. (2013). *Stratehichni napriamy staloho rozvytku silskykh terytorii na period do 2020 roku* [Strategic directions for sustainable rural development for the period till 2020], Lupenko Yu.O. & Bulavka O.H. (Eds.). Kyiv : NNTs IAE.
20. Shchepkin, A.V. (2001). *Vnutrifirmennoye upravleniye (modeli i mekhanizmy)* [Intrafirm management (models and mechanisms)]. Moscow : IPU RAN.

Received: 05.05.2019 / Review 06.10.2019 / Accepted 06.20.2019

